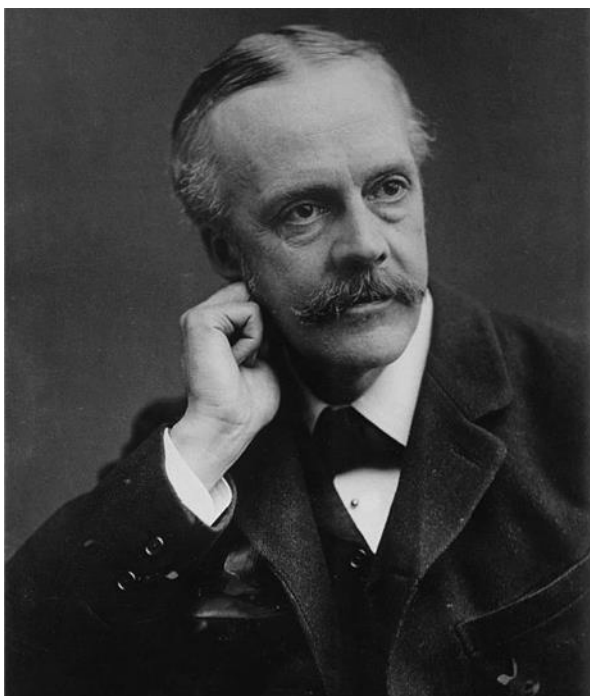

הצהרת בלפור (2 בנובמבר, 1917)

Hurewitz, J.C. *The Middle East and North Africa in World Politics, A Documentary Record*. 2nd, Revised and Enlarged ed. New Haven: Yale University Press, 1979. 106. Print. Vol. 2 of *British-French Supremacy*.

הרקע להצהרה

הצהרת בלפור היתה כתב האמנה שניתן ליהודים, שהרצל נכשל בניסיונו להשיגו, עשרים שנה קודם לכן, מהסולטן העותומני. בשני המקרים כוונת הציונים היתה לקבל את תמיכתה של מעצמה גדולה להקמת בית פוליטי-לאומי בארץ ישראל. מרכיביה של הצהרת בלפור ניכללו במבוא לכתב המנדט לארץ ישראל (1922) מטעם חבר הלאומים שאישר את ההצהרה והעניק לה גושפנקה בינלאומית. היסטוריונים רבים העוסקים בחקר הציונות רואים בהצהרת בלפור חלק מן התהליך שהחל עם פרסום ספרו של הרצל - "מדינת היהודים" - (1897), בכתב המנדט (1922), בתכנית החלוקה של האו"ם (1947) שהמליצה על הקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית בפלשתינה - ארץ ישראל, והגיע לשיאו עם הכרזת העצמאות של מדינת ישראל ב-1948. אלה שאינם מכירים בלגיטימיות של מדינת ישראל טוענים שהצהרת בלפור וכל ההחלטות שהיו מבוססות עליה - דוגמת המנדט הבריטי - בטלים ומבוטלים. זו היתה העמדה הרשמית של רוב המדינות הערביות עד לשנות ה-90 של המאה ה-20.

לורד בלפור (הצילום: ברשות הרבים)

ניסוחה של ההצהרה ופרסומה גרמו לאופוריה בקרב הציונים. משמעותה של ההכרה הזאת והחלטתו של חבר הלאומים שבאה לאחר מכן, היתה שהתנועה הציונית השיגה את הגיבוי של מעצמה גדולה ושל ארגון בינלאומי למימוש שאיפתה להקמת בסיס טריטוריאלי לזהות היהודית ולזכותם של היהודים להקים מדינה בארץ שהובטחה לאבותיהם על-ידי אלוהים. עבור 40,000 היהודים שעלו לארץ ישראל, רכשו קרקעות והקימו בה יישובים מאז שנות ה-80 של המאה שעברה ועד 1917 ההצהרה הצדיקה את בחירתם האידיאולוגית והפיזית לשוב אל ארצם, מכורתם. לגבי היהודים ברחבי העולם שחיו כמיעוטים - ובמקרים רבים סבלו מרדיפות, מפוגרומים ומגחמותיהם של השליטים במדינות שהתגוררו בהן במשך מאות שנים - הגיבוי שקיבלו ממעצמה עולמית היווה עבורם נקודת מפנה הסטורית.

102 המילים של ההצהרה [באנגלית] התירו את בנייתו של בית לאומי וקראו להגנה על זכויותיהם האזרחיות והדתיות של בני האוכלוסיה הלא-יהודית. ליהודים לא ציונים ואנטי-ציונים גרמה הצהרת בלפור לחששות, לתדהמה ולחרדות; האם יהודים לא ציונים באנגליה ייחשבו כבלתי-נאמנים לארצם, משום שאחיהם הציונים מגלים התלהבות כה רבה לגבי הקמתה של מדינה במקום אחר? יהודים שהתנגדו לציונות האמינו שהשיויון בזכויותיהם האזרחיות הוענק להם בארצות מגוריהם בלבד ולא בבית לאומי יהודי. יהודים אלה לא היו מאורגנים במידה מספקת ולפיכך טיעוניהם לא זכו לתשומת-לב מיידית, או להתחשבות בטווח הארוך.

התמיכה של בריטניה בהקמתו של בית יהודי לאומי בארץ ישראל תאמה את האינטרסים האסטרטגיים שלה במזרח התיכון. קודם לכן, במהלך מלחמת העולם הראשונה ולאחריה בריטניה שאפה להקים "גשר יבשתי" מן המפרץ הפרסי לים התיכון במטרה להבטיח את השפעתה הפוליטית והכלכלית ואת שליטתה על המרחב האזורי מהודו ועד למצרים. הבריטים ראו בהצהרת בלפור נדבך נוסף במערכת שנועד לחזק את השפעתה ואת שליטתה הטריטוריאלית במזרח התיכון. ההצהרה, לפיכך, היתה חלק מן הקשרים שבריטניה יצרה עם בני-ברית ערביים, עם מלכים ועם ראשי שבטים, שנועדו לחזק את השפעתה הגאו-פוליטית באזור. האסטרטגיה הזו כללה הסכמים שנירקמו עם מנהיגי שבטים ערביים בתימן, בעומאן, בכואיט, בקטאר, באפגניסטן ובחצי האי ערב. נקודת ההנחה של בריטניה היתה שיש להפוך את ארץ ישראל לאזור חיץ גיאוגרפי שיתרום לחיזוק הנוכחות הבריטית במצרים ולאבטחתה של תעלת סואץ. בהתאם לכך, האינטרסים של התנועה הציונית ושל בריטניה השתלבו היטב ואיפשרו שיתוף פעולה הדדי. עם זאת, ההצהרה גרמה למספר בעיות לערביי ארץ ישראל ובמיוחד לעילית ולבעלי הקרקעות הגדולים שהיו מעוררים בחיים הפוליטיים. על-ידי מתן מנדטים נפרדים לשטחים ערביים שהיו בשליטתה של האימפריה העות'מאנית לשעבר, הצרפתים והבריטים הנהיגו מערכות ניהול יעילות לאזורים שהיו קודם לכן בשליטתן של משפחות חזקות. שנית, ההשלכה המעשית של התמיכה הבריטית במפעל הציוני היתה שהבריטים לא התמקדו בפיתוח עילית ערבית, שהייתה מסוגלת להשיג את מטרותיה הפוליטיות במישור המקומי. הדבר גרם לתרעומת רבה בקרב המנהיגים הערביים בערים החשובות בארץ ולסירבם להכיר באופן רשמי במנדט הבריטי. יתירה מזאת, ההנהגה המקומית החליטה להחרים כל שיתוף פעולה רשמי עם המינהל הבריטי. בנוסף, הם התייחסו לתכנים ולכוונות של הצהרת בלפור בשאט-נפש וראו בהם ביטוי לחוסר התחשבות בריגשותיהם של ערביי הארץ. אולם, למרות הבעות הזעם הקולוניות נגד ההצהרה והעובדה שהיא היתה חלק בלתי-נפרד ממדיניות המנדט הבריטי, ערבים מקומיים השתתפו בוועדות, במועצות ובחקירות שמטרתן היתה לבדוק היבטים שונים של המדיניות הציבורית של המנדט. במילים אחרות, המחאה הציבורית של המנהיגות הערבית נגד הנוכחות הבריטית ותמיכתה ברעיון ההקמת של בית לאומי יהודי, היתה אמיתית וכנה. אולם, למעשה, בחיי היומיום ערבים רבים שיתפו פעולה עם הבריטים וגם עם ההנהגה הציונית בכל הנוגע לעניינים השוטפים של המוסדות המנדטוריים.

מקורות ההצהרה

לפרסום ההצהרה ב-1917 קדמו דיונים ומגעים דיפלומטיים שהתקיימו באנגליה לפני מלחמת העולם ובמהלכה. ד"ר חיים ויצמן, שהיה תושב מנצ'סטר באנגליה מאז 1906 ולימים יכהן כנשיא הפדרציה הציונית בבריטניה, הוביל את המהלכים להשגת תמיכתם של נושאי משרות רשמיות בממשלה הבריטית, בהגשמתם של האינטרסים הציוניים. היו גם נסיונות גישוש דומים במהלך המלחמה בקרב ממשלות צרפת, גרמניה ורוסיה, אך אלה הסתיימו בלא הצלחה. באוקטובר 1915 הגישה ההסתדרות הציונית לממשלת בריטניה את המיזכר הראשון בדבר הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל לאחר סיומה של מלחמת העולם. המיזכר הציג תכנית שלפיה המדינה תהיה תחת נאמנות המבוססת על כתב-אמנה קולוניאלי שיינתן להסתדרות הציונית ויאפשר לה להביא ללא הגבלה יהודים אל הארץ, לפתח בה את התעשייה והכלכלה ולהתיר את הקמתה של ממשלה עצמית עבור היישוב היהודי בארץ ישראל (1).

השיחות בנושאים אלה התקיימו בין נציגים ציונים ופקידים בריטים בשנים 1916 ו-1917 והן נועדו להגדיר בכירור את האינטרסים הבריטים ולהתאימם לשאיפותיהם הלאומיות של היהודים. באותה עת היו בבריטניה כאלה שהאמינו שלייהודים היתה השפעה פוליטית רבה בבירות אירופה ובארה"ב. עקב כך, דיפלומטים בריטיים עשו מאמץ מרוכז, באמצעותם של שגריריהם בבירות צרפת ורוסיה כדי לעודד את התמיכה של יהדות העולם במאמץ המלחמתי של המעצמות האלה ובתמורה הם העלו את האפשרות שבריטניה תתמוך בציונות.

בנוסף, היו בבריטניה כאלה שהאמינו (במידה מוגזמת) שהצהרה תסייע בגיוס תמיכתם של יהודי ארה"ב במאמץ המלחמתי של ממשלת בריטניה. יתירה מזאת, חוגים פוליטיים חשובים בבריטניה הניחו שלהצהרה יהיה משקל רב ביצירת בלוק יהודי נגד הבולשביזם ויאפשר את הסבת אהדתם לאימפריה הבריטית ולבעלות-בריתה. הנחות אלה היו מוטעות בעיקרן: יהדות רוסיה היתה חצויה ביחסה לנושא הציונות. ובעוד שההזדהות עם הסוציאליזם הייתה רחבה בקרב יהודי רוסיה, רובם תמכו במחנה המנשביקי. למעשה, מדינאים בריטים הסיקו בטעות כי בשל העובדה שלמספר יהודים היתה השפעה גדולה על הבולשביקים יהיה זה סביר להניח שהדבר נכון גם לגבי כלל היהודים. לפיכך, השפעתם של היהודים על מדיניותה של רוסיה היתה פחותה בהרבה מהערכתם השגויה של הבריטים.

ב-1917 סר מארק סייקס, שניהל את המו"מ שהוביל להסכם סייקס-פיקו במאי 1916 (ההסכם בין צרפת ובריטניה לחלוקת איזורי שליטתם במזרח התיכון לאחר המלחמה) החל להזדהות עם העמדה שפלישתיה לא תהיה אזור בינלאומי, אלא תחת שליטה בריטית. בנוסף, במחצית 1917 החלו להתפרסם מאמרים בעיתונות הגרמנית על חשיבותה של ארץ

ישראל יהודית לטורקיה ועל הסכנות שתיווצרנה לגרמניה ולטורקיה אם השליטה על הארץ תהיה בידיה של בריטניה...בגרמניה שררה תחושה של חוסר שביעות והתנגדות לתמיכתן של בנות-הברית ובמיוחד תמיכתן של אנגליה וארה"ב באינטרסים של התנועה הציונית. (2)

בין אם היתה הגומה בדבר השפעתם של היהודים על תוצאות המלחמה ובין אם לאו, העובדה היא שהיתה להם השפעה על הכנת הרקע להצהרת בלפור. (3) מנהיגים ציונים, דוגמת חיים ויצמן שעבדו ללא לאות כדי להשיג את ההצהרה, לא הקדישו מאמץ כלשהו כדי להפריך את ההערכה ששררה בבריטניה כי היהודים ולציונים היתה יכולת פוליטית וכוח אמיתי להשפיע על תוצאותיה של המלחמה.

תוכן ההצהרה

הנוסח הסופי של ההצהרה ביטא פשרה בין שאיפותיהם של הציונים ובין המטרות של הבריטים. לא היה בו כל דמיון, למעט ברוח הדברים, למזכר מ-1915. דוגמה לכך היא המשפט האומר: "ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל". ההנהגה הציונית, לעומת זאת העדיפה את המונח "להקים מחדש", כדי להדגיש את המשכה של הזיקה היהודי לארץ ישראל. ההנהגה הציונית העדיפה את המונח "מדינה" על-פני הנוסח הסופי בו נאמר: "בית לאומי".

ההצהרה נשלחה במתכונת של מכתב משר החוץ הבריטי, הלורד ג'יימס בלפור, לנשיא הפדרציה הציונית בבריטניה, הלורד רוטשילד. זה היה המסמך הבינלאומי הראשון שבו הוגדרה היישות הפוליטית של מטרות הציונות במושג "בית לאומי", שנעשה בו שימוש קודם לכן, במסגרת הקונגרס הציוני הראשון ב-1897. באותה עת, ההשקפה הפוליטית של המושג "בית לאומי" לא הייתה ברורה לכל, או במה היה מושג זה שונה מן ההגדרה של מדינה. הציונים פירשו את המונח "בית" כמקום שנועד עבור העם היהודי בכללו ולא רק עבור היהודים שגרו בזמנו בארץ ישראל. בהצהרה לא צויין אם מדובר בהקמת מדינה יהודית עם גבולות מוגדרים; ההצהרה נתנה גושפנקא ליהודים להקים בית לאומי בהתאם ליכולתם, או כתוצאה ממאמציהם. בעשרים השנים שחלפו מ-1897 היהודים שעלו לארץ החלו להתארגן ולצבור נסיון מעשי במטרה להגן על היישובים החדשים; להבין את החוקים והמימשל העותומאנים; ללמוד את השפה הערבית ולהחיות את השפה העברית על-מנת שתשמש קשר מאחד ומשותף ליהודים שהגיעו מארצות שונות בגולה. פרסום ההצהרה לא היה יותר מאשר הבעת תמיכה במוסד, או בארגון כלשהו וההצהרה לא הניבה עליה מאסיוויות של יהודים לארץ ישראל בעשורים הבאים. התנועה הציונית, כביטוי רעיוני לשיבה אל ארץ האבות וכפתרון מעשי לחוסר הבטחון ששרר בקרב יהדות הגולה, נצטיירה במידה רבה כתנועה שולית על-ידי יהדות העולם.

בריטניה מציינת בהצהרה, כי "תשתדל במיטב מאמציה" לסייע בהקמתו של בית לאומי לעם היהודי; "ברור שלא ייעשה דבר שעלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ, או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת". הבריטים לא הזכירו בהצהרה את האוכלוסיה הערבית ולא התייחסו באופן ספציפי לשמירה על זכויותיה הפוליטיות, אלא התייחסו באופן כוללני לזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות. אך באותה עת צויין בהצהרה, שלא יעשה דבר העלול לפגוע "במעמד המדיני" של יהודים בכל ארץ אחרת. בכך הבהירה ההצהרה באופן חד-משמעי שלא ייפגעו זכויותיהם של יהודים בבריטניה, שחששו כי למרות התנגדותם לציונות, עדיין ייחשבו כמי שאינם מזדהים עם האימפריה הבריטית. בקרב ההנהגה הבריטית שררה באותה עת הבנה מלאה שהיהודים יקימו מדינה. לורד בלפור אמר ב-1918, "שהוא מקווה שיהודים יעשו חיל בארץ ישראל ויקימו שם מדינה בסופו של דבר" (4). ראש ממשלת בריטניה, לוי ג'ורג' אמר ש"אם היהודים יהפכו לרוב, פלשתינה תהיה קהילה יהודית" (5). באביב 1917, דווח שנשיא ארה"ב, וודרו וילסון אמר לשופט [היהודי] לואיס ברנדייס, "שהוא אוהד את מטרותיה של התנועה הציונית ומסכים עם המדיניות לפיה יוקם [בארץ ישראל] בית לאומי יהודי בחסותה של בריטניה" (6). אולם, רק ב-1919 הביע הנשיא וילסון את תמיכתו בהצהרת בלפור. כך היה 40 שנה מאוחר יותר, כאשר עלה נושא ההכרה במדינת ישראל, הבית הלבן הסכים להכיר בשאיפות הציוניות והיהודיות יותר מאשר מחלקת המדינה של המימשל האמריקני. ב-1922, בית הניבחרים והסנאט תמכו בהצהרת בלפור. כאשר בית הניבחרים הביע אז את תמיכתו בהצהרה, הוא ציטט מתוכה אך הוסיף את ההערה הבאה: "לא ייעשה דבר שיפגע בזכויותיהם הדתיות והאזרחיות של הנוצרים ושאר הקהילות הלא יהודיות בארץ ישראל. לכל המקומות והאתרים הקדושים ולמבנים המשמשים למטרות דת בארץ ישראל תוענק שמירה הולמת".

אחרית דבר

לאחר הקמתה של מדינת ישראל, מתנגדי הציונות עירערו על תקפותה של הצהרת בלפור מפני שהיא לא תאמה את שאיפותיהם של ערביי ארץ ישראל להגדרה עצמית. האמנה של אש"ף, לדוגמה, ציינה שכל מה שמבוסס על המנדט הבריטי על ארץ ישראל (הכולל את הצהרת בלפור) בטל ומבוטל. זו היתה העמדה הרשמית של העולם הערבי (למעט מצרים וירדן) עד לשנות ה-90 של המאה שעברה. נימוקים כגון אלה שללו גם את הזכויות שניתנו ליהודים, בעוד שזכויות דומות שניתנו למיעוטים אחרים – ערבים ולא ערבים – תחת השלטון העותומאני, היו לגיטימיות. יתירה מזאת, היתה פה התעלמות מוחלטת מן העובדה שההגדרה העצמית וזכות ההצבעה שהוענקו לערביי ארץ ישראל, לא היו קיימות כלל באותה עת בחלקים רבים מן המזרח התיכון. ניכדים ערביים בתקופה שקדמה להקמת המדינה, שחיו בארץ ישראל, בסוריה, בעיראק, בלבנון ובחצי האי ערב התנגדו באופן עקרוני להענקת הזכות להגדרה עצמית; יתירה מזאת, הם היו מעוניינים להנציח את השליטה של משפחותיהם והשבטים שלהם במוסדות השלטון המקומי, בכפרים, בעיירות ובערים. למעשה, הצהרת בלפור, שיקפה הבנה אחת בלבד עם ההנהגה הציונית, לעומת שורה של יותר מתריסר הסכמים והבנות שבריטניה השיגה עם מנהיגים ערבים במזרח התיכון, בחצי האי ערב, במפרץ הפרסי לפני מלחמת העולם הראשונה, במהלכה ולאחריה. שולליה של הצהרת בלפור טענו שפירסומה היה בניגוד להבנות שהושגו בין נציגי בריטניה ובין השריף חוסיין ובני משפחתו במכה ב-1915-1916 ועם מנהיגים ערבים נוספים בתום המלחמה. העיסוק בשאלות מה הובטח, מי הבטיח, ומה נותר מחוץ למסגרת ההבנות שהושגו הוליד אין-ספור ויכוחים בתחומי ההיסטוריה וההסטוריוגרפיה. המעורבות הרגשית העמוקה המאפיינת את הסכסוך הערבי-ישראלי במהלכן של שנות ה-60 של המאה הקודמת ובשנים שלאחר מכן, מעלימה את העובדה שבריטניה העניקה לגיטימיות לסעודים, לשושלת ההאשמית, ולמשפחות ערביות אחרות במזרח התיכון ובארץ ישראל שאיפשרה את שליטתם על המדיניות הערבית במשך עשרות שנים לאחר פרסומה של ההצהרה.

הצהרת בלפור לא היתה תופעה חריגה במדיניותה של כל מעצמת-על שפעלה במטרה להשיג שיתוף פעולה מלא ככל האפשר עם העמים והקבוצות שנמצאו בשליטתה על-מנת להבטיח את יציבות שלטונה, במקרה זה, במזרח התיכון. לגבי הציונים, ההצהרה היתה אישור לזכותם הלגיטימית להקים בית לאומי, שקיבלה את גיבוי של חבר הלאומים ומאוחר יותר את תמיכתו של ארגון האומות המאוחדות.

¹ *The Israel Yearbook, 1950/51*, Tel Aviv, Israel Publications Ltd., p. 25.

² *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*, Series A Letters Volume VII, August 1914-November 1917, p. 440.

³ Leonard Stein, *the Balfour Declaration*, 345-48

⁴ Howard M. Sachar, *A History of Israel from the Rise of Zionism to our Time*, Second Edition, Knopf, 2000, p. 110

⁵ Howard M. Sachar, *A History of Israel from the Rise of Zionism to our Time*, Second Edition, Knopf, 2000, p. 110

⁶ *The Letters and Papers of Chaim Weizmann*, Series A Letters Volume VII, August 1914-November 1917, Pp.406- 07.

קן סטיין, 2019

נוסח ההצהרה

משרד החוץ,
2 בנובמבר, 1917

לורד רוטשילד היקר,

בעונג רב אני מוסר לך בשם ממשלת הוד מלכותו את הצהרת ההזדהות שלה עם השאיפות היהודיות-ציוניות, כפי שהוגשה לקבינט ואושרה על-ידו:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו.

ברור שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל, או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת."

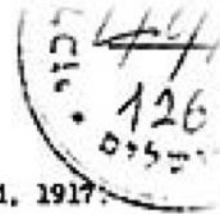
אודה לך, אם תביא את ההצהרה הזאת לידיעתה של ההסתדרות הציונית.

בכבוד רב,

ארתור ג'יימס בלפור

Foreign Office,

November 2nd, 1917.

Dear Lord Rothschild,

I have much pleasure in conveying to you, on behalf of His Majesty's Government, the following declaration of sympathy with Jewish Zionist aspirations which has been submitted to, and approved by, the Cabinet.

"His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to facilitate the achievement of this object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country"

I should be grateful if you would bring this declaration to the knowledge of the Zionist Federation.

Y. ing
Arthur Balfour